

Александар КРСТИЋ
Историјски институт
Београд

ГРАД НЕКУДИМ И НЕКУДИМСКА ВЛАСТ

Апстракт: Некудим се у историјским изворима од краја 14. до почетка друге половине 15. века помиње као тврђава, насеље и резиденција деспота Стефана Лазаревића и Ђурђа Бранковића. Први и до скоро непознати податак о тврђави Некудим (castrum Nicodem) потиче из једне повеље угарског краља Жигмунда из 1389. године. Некудим се налазио код села Придворице југозападно од Смедеревске Паланке, и био је у време владавине деспота центар војно-административне области (Некудимске власти). Након османског освајања Србије 1459. године, формирана је нахија Некудим, док је само насеље Некудим био мање село - 1476. године бројало је 12 кућа.

Key words: Nekudim, Nekudim county, Nekudim nahija, city, court, town, Despot Stefan Lazarević, Despot Đurađ Branković.

Некудим, један од дворова деспота Стефана Лазаревића и Ђурђа Бранковића, налазио се у долини Јасенице, код села Придворице, југозападно од Смедеревске Паланке. Овај двор и територијално-управна јединица Некудимска власт одавно су познати у српској историографији.¹ У домаћим дипломатичким изворима из времена деспота Некудим се јавља као место издавања неколико правних аката, а среће се и у дубровачкој архивској грађи. Кратак опис Некудима који је дао Бургунђанин Бертрандон де ла Брокијер пружио је једине, самим тим врло драгоцене податке о двору

¹ Ј. Ристић, *О историчној важности успомена старијих путника неки, који су кроз Србију прошли, а особито Бертрандона де ла Брокијера*, Гласник ДСС 6 (1854) 215-216, није знао за Некудим, па је Брокијерове вести о овом месту везао за Смедерево (нап. 3). Повељу Ђурђа Бранковића Дубровчанима из 1428. године, издату у Некудиму, објавио је потом Ф. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae Bosniae Ragusii*, Vindobonae 1858, 352-355. Правилну идентификацију Некудима дао је М. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд 1876, 163-164.

и насељу. Некудимска власт документована је у две повеље, на основу којих се не може одредити њена територија.² Како нису вршена детаљна археолошка и топографска истраживања, још увек постоје различита мишљења о тачном положају Некудима на терену.³ Ову више него непотпуну представу коју имамо о средњовековном Некудиму и Некудимској власти могуће је сада допунити једним значајним податком из угарске грађе, а за ову тему корисне су и информације о насељима Некудимске нахије из првог османског пописа Смедеревског санцака из 1476. године.⁴

Хронолошки први податак о Некудиму налази се у једној до скоро непримећеној повељи угарског краља Жигмунда из 1389. године. Као што је већ добро познато, угарски краљ је након Косовске битке, у јесен 1389. године, провалио са војском у Србију, опседао и заузео градове Борач и Честин у Грузи, а затим се преко Ковина повукао у Угарску.⁵ На том путу краљ Жигмунд је прошао и поред града Некудима. Он је последњу повељу под Борчем издао 11. новембра 1389. године, да би већ сутрадан, 12. новембра логоровао ргоре castrum Nicodem. Нема никаквих назнака да је тврђава Некудим тада доспела у угарске руке.⁶ Одатле је краљ продужио за Ковин, где је боравио 21. новембра, да би се два дана касније поново нашао у Србији, поред реке Ломнице.⁷ Узроци и околности

² F. Rački, *Prilozi za sbirku srbskih i bosanskih listina*, Rad JAZU 1 (1967) 156; Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типиси, поменици, записи и др.*, Споменик СКА 3 (1890) 3-4; исти, *Старе српске повеље и писма I/2*, Београд-Сремски Карловци 1934, 11-21; M. Lascaris, *Actes serbes de Vatopédi*, Byzantinoslavica 6 (1935-1936) 182-183; Б. Брокијер, *Путовање преко мора*, превод и комен тар М. Рајичић, Београд 1950, 131-132; Н. Радојчић, *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића*, Београд 1962, 37.

³ М. Милићевић, *Кнежевина Србија*, 164; Б. Дробњаковић, *Јасеница*, Насеља и порекло становништва 13 (1923) 221, 342; *Археолошки споменици и налазишта у Србији II, Централна Србија*, Београд 1956, 86-87 (З. Симић-Миловановић); И. Здравковић, *Истраживање остатака двораца у Брњацима, Рибнику и Некудиму и неких споменика у њиховој околини*, Зборник заштите споменика културе 17 (1966) 71-72.

⁴ Istanbul, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi, *Tapu tahrir defteri* (=BVA TTD) No. 16 (1476), (копије у Историјском институту у Београду).

⁵ В. Трпковић, *Турско-угарски сукоби до 1402. године*, Историјски гласник (=ИГ) 1-2 (1959) 96-100; В. Јовановић, *Борач и Честин. Прилог проучавању средњовековних градова у Србији*, ИГ 1-2 (1985) 14-18; М. Шуица, *Српске земље између Турске и Угарске од Косовске до Ангорске битке*, Београд 2006, необјављена докторска дисертација, 148-149.

⁶ Повеља коју је угарски краљ издао код Некудима није досад објављена, а извод из ње не доноси ни E. Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár I*, Budapest 1951, па зато није била позната нашим истраживачима. Документ се чува у Државном архиву у Будимпешти (D1 7530), а податак о Некудиму саопштио је P. Engel, *Magyarország világi archontológiája 1301-1457 I*, Budapest 1996, 375.

⁷ E. Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár I*, 150; В. Трпковић, *Турско-угарски сукоби*, 98-99; В. Јовановић, *Борач и Честин*, 18; М. Шуица, *Исто*.

Жигмундовога поновног боравка у Србији нису познати, али је он трајао кратко, будући да се краљ одмах затим вратио у Ковин. Из Ковина је отишао у Темишвар, где је био већ 1. децембра 1389. године.⁸

Река Lowniča, крај које је угарски владар издао једну повељу, није идентификована. Према Антуну Вранчићу, шума Ломница била је код ушћа Јасенице, и у њој се налазило село Ливада.⁹ Мавро Орбин и Јаков Лукаревић, причајући о рату цара Душана са угарским краљем Лудовиком I, наводе да се српски цар са војском повукао дан хода од Дунава, иза велике шуме Ломнице и Рудника.¹⁰ В. Трпковић је стога реку Ломницу сместио у руднички крај, али се чини да би је ипак требало тражити нешто северније. И ова река би морала бити „дан хода“ од Дунава, уколико је краљ Жигмунд 23. 11. 1389. једну повељу издао код Ломнице, а другу у Ковину.¹¹ У дефтерима из 1476. и 1516. године у нахији Кучево уписана су села Горња и Доња Ломница, али су и она за сада неубицирана. Будући да су била у Кучеву, ова села су се налазила негде између Дунава, Мораве, Јасенице и Космаја. У нахији Кучево уписано је и код Вранчића поменуто село Ливада (Ливађе), код Великог Орашја на Морави.¹² Између 1523. и 1528. године била је формирана пространа нахија Ломница, која је обухватала и раније нахије Кучево и Некудим.¹³

Након Жигмундове повеље, Некудим се поново среће у изворима нешто више од две деценије касније. „У месту Некудиму“ 29. јануара 1412. године деспот Стефан Лазаревић донео је (или потврдио) рударски закон и статут Новог Брда.¹⁴ На основу овог податка може се извући закључак да је у то време у Некудиму већ постојао деспотов двор, који ће,

⁸ E. Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár I*, 147, 150-151; В. Трпковић, *Турско-угарски сукоби*, 98-99.

⁹ A. Verancsics, *Összes munkái*, Monumenta Hungariae Historica, Scriptorum II, Pest 1857, 301-302; Р. Matković, *Putovanja po Balkanskom poluotoku 16. veka. Putovanje Antuna Vrančića u Carigrad 1553*, Rad JAZU 71 (1884) 22.

¹⁰ М. Орбин, *Краљевство Словена*, Зрењанин 2006, 36-37; G. Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Ragusa*, Ragusa 1790, 97.

¹¹ E. Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár I*, 150, бр. 1265, 1266; В. Трпковић, *Турско-угарски сукоби*, 98-99, допушта могућност да је повеља у Ковину издата неки дан доцније, тј. да се датовање in Clementis односи на читаву седмицу, а не на сам дан св. Климента (23. 11.).

¹² ВВА ТТД 16 (1476); ВВА ТТД 1007 (1516); А. Крстић, *Кучево и Железник у светлу османских дефтера*, Историјски часопис (=ИЧ) 49 (2003) 153.

¹³ А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије (15. и 16. век) I*, Чачак 1984, 16-20; Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санџак 1476-1560. Земља, насеља, становништво*, Београд 2004, 51.

¹⁴ Н. Радојчић, *Закон о рудницима*, 57; С. Ђирковић, *Новобрдски законик деспота Стефана Лазаревића из 1412. године*, Ново Брдо, Београд 2004, 170-172, сматра, на основу аутобиографског увода и индикта 13 (који одговара 1390. години), да је законик могао настати 1390, а да је потврђен 1412. године.

чини се, најзначајнију улогу имати у првим годинама владе Стефановог наследника Ђурђа Бранковића. После враћања Београда краљу Жигмунду након смрти деспота Стефана 1427. године, док се градила нова престо-ница Смедерево, Некудим је био једно од главних боравишта Ђурђа Бранковића.¹⁵ У Некудиму је нови српски владар 27. децембра 1428. године издао дубровачким посланицима свечану повељу о трговини, потврдивши повластице које је Дубровчанима даровао деспот Стефан Лазаревић 1405. године. Као „милосници“, заштитници и извршиоци правне радње, на повељи су наведени највиши државни достојанственици: војвода Радослав, челник Радич, протовестијар Богдан и логотет Војихна.¹⁶

Негде у то време, 1428/29. године, Ђурађ Бранковић потврдио је „у вечну баштину“ поседе великом челнику Радичу, које је овај добио од деспота Стефана и краља Жигмунда. Међу другим поседима широм српске државе, велики челник имао је „оу Некудимској власти оу Церовцоу село Халае.“¹⁷ Четири године касније, 28. марта 1432. године, у Некудиму је велики челник Радич издао повељу Ватопеду, којом је овом светогорском манастиру приложио своје село Бело Поље на Морави, са свим дохоцима, затим осам мати винограда и 100 дуката. Радичев дар својом повељом потврдио је деспот Ђурађ са синовима.¹⁸ Исте године, именован је један „конзулат“ за решавање спора међу дубровачким трговцима у Некудиму.¹⁹

Наредне 1433. године кроз Некудим је прошао Бертрандон де ла Брокијер, племић у служби бургундског војводе Филипа Доброг, који се копненим путем враћао са ходочашћа у Свету земљу. Основни разлог

¹⁵ Поред Некудима, зна се да је Ђурађ Бранковић у овом периоду боравио у Жичи и рудничкој Сребрници, а извесно и у другим местима: К. Јиречек, *Историја Срба II*, Београд 1988, 353; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 123, 148, 699.

¹⁶ Дубровачко посланство предводили су Марин Растић и Живко Гундулић: Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/2*, 11-21; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 114-116; М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, 137-138, 156, 241.

¹⁷ Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, 3-4; С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 334; М. Динић, *Област централне Србије у средњем веку*, Српске земље у средњем веку, Београд 1978, 60; Г. Шкриванић, *Властелинство великог челника Радича Поступовића*, ИЧ 20 (1973) 128-129; В. Тошић, *Велики челник Радич*, Зборник за историју МС 13 (1976) 13-14; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 116-117.

¹⁸ Велики челник је заузврат од Ватопеда добио аделфате (манастирско издржавање) и ћелије у манастиру: М. Lascaris, *Actes serbes de Vatopédi*, 182-183; М. Живојиновић, *Аделфати у Византији и средњовековној Србији*, Зборник радова Византолошког института (=ЗРВИ) 11 (1968) 254, 257; В. Тошић, *Велики челник*, 18; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 171-172.

¹⁹ М. Динић, *Област централне Србије*, 60; Б. Храбак, *Рудник под Штурцем и његова дубровачка насеобина*, Зборник радова Народног музеја у Чачку 14 (1984) 54; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 704-705.

његовог путовања био је обавештајне природе, односно прикупљање информација о могућностима крсташког рата против Турака.²⁰ Зато су његова запажања о људима које је сретао и о крајевима и насељима кроз које је пролазио, иако сажета, тачна и драгоцене. Брокијеров опис Некудима и његовог сусрета са деспотом Ђурђем добро је познат и више пута цитиран, али је корисно и овде поново пренети његово казивање.

Бургундски витез путовао је у друштву изасланика миланског војводе код султана, и од Крушевца преко Сталаћа до Некудима стигао је за два дана. Nicodem је отворена варош (*ville champestre*), у врло је лепом и добром крају, а деспот Рашке борави у реченој вароши зато што се она налази „у врло лепим шумарцима и рекама погодним за сваки лов на дивљач и за лов са соколима“. Брокијер је у пољу затекао деспота Ђурађа како у друштву својих синова и у пратњи 50 коњаника лови са соколима. Са њима је био и султанов посланик, који је дошао да од деспота тражи помоћну војску за рат у Албанији. Сутрадан су изасланик миланског војводе и Брокијер отишли на деспотов двор да му учине подворење. На двору је било „доста његових“, тј. племства и дворана, који су као и деспот, према Брокијеровој оцени били веома лепо и стасити људи дугих коса и брада, „јер се сви држе грчке вере“. У Некудиму је Брокијер видео и једно посланство Базелског сабора, које је по питању црквене уније ишло византијском цару Јовану VIII, и притом посетило и српског деспота. Из Некудима је Брокијер за дан и по стигао у угарски Београд.²¹

Брокијер за Некудим, али и за Панчево, Сегедин, Пешту и Тату у Угарској корисити термин *ville champestre*.²² Преводац Брокијеровог дела Миодраг Рајичић, следећи Стојана Новаковића,²³ овај термин у случају Некудима преводи описно, као „варош сличну селу“, док код осталих наведених насеља користи израз „паланка“. Како паланка првенствено означава врсту фортификације, овај превод није најсрећнији, иако га је преводилац вероватно користио у данас одомаћеном значењу „варошица“.²⁴

²⁰ Б. Брокијер, *Путовање*, увод М. Рајичића, 3-5.

²¹ Б. Брокијер, *Путовање*, 131-132; К. Јиречек, *Историја Срба I*, 354; М. Антоновић, *Папство и Србија у 15. веку*, Додатак ИГ 1-2 (1993) 46-47; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 168-169; Ј. Калић, *Срби у позном средњем веку*, Београд 2001, 153-154.

²² За Сегедин и Пешту истиче њихову величину (*tresgrande*, односно *assés grosse ville champestre*): Б. Брокијер, *Путовање*, 130, 146, 148.

²³ С. Новаковић, *Буркард и Бертрандон де ла Брокијер о Балканском полуострву 14. и 15. века*, Годишњица Николе Чупића 14 (1894) 54.

²⁴ Још је недоследнији бугарски преводилац Брокијера Н. Колев, који *ville champestre* код Некудима преводи као „град като село“, код Панчева „паланка“, код Сегедина и Пеште „град сред /односно в/ равнината“, а код Тате „градче“: Б. Брокијер, *Задморско пџтешествие*, Софија 1968, 101, 113-115, 120.

Ранији аутори који су преносили Брокијерово казивање о Некудиму преводили су *ville champestre* као „сеоски двор“, односно „пољски дворац“.²⁵ То је, у ствари, назив за врсту отвореног насеља прелазног типа између града и села. Као што није било окружено градским зидинама, овакво насеље није имало ни правни статус, односно аутономно уређење карактеристично за град (*ville, bonne ville*).²⁶ За таква насеља, која су се и поред улоге регионалног економског центра, некад од села више разликовала величином, него привредном делатношћу својих житеља и степеном урбанизације, у средњовековној Угарској коришћен је латински термин *oppidum*, односно мађарски *mezőváros*. *Mezőváros* као и *ville champestre* буквално значи „пољски град“.²⁷ Наведеном типу насеобине у великој мери одговара *трг* у српским земљама, за који се од 15. века употребљава и мађарска реч *варош*.²⁸ Стога би се француски назив *ville champestre* најтачније могао превести као *трговиште* или *отворена варош*, односно *подграђе*, уколико се ради о насељу под заштитом тврђаве.

Наредних деценија о Некудиму сачувани извори ћуте. То није необично, ако се има у виду да су ранији помени углавном били везани за боравак деспота у некудимском двору. Наиме, након првог пада Србије под османску власт 1439. године и обнове државе 1444. године, деспот Ђурађ Бранковић резидирао је искључиво у Смедереву.²⁹ Да је Некудим задржао значај као управно средиште све до пропасти српске државе сведочи последњи помен Некудимске власти из октобра 1458. године. Тада је босански краљ Стефан Томаш са сином Стефаном издао повељу великом логотету Стефану Ратковићу, записујући му као баштину бројне проније које је држао широм српске државе. Међу другим поседима које је у пронију добио од деспота Ђурађа и Лазара Бранковића, логотет Стефан Ратковић држао је и село Церовац у Некудимској власти.³⁰

²⁵ Р. Matković, *Putovanja po Balkanskom poluotoku za srednjega vieka*, Rad JAZU 42 (1878) 172; Ч. Мијатовић, *Деспот Ђурађ Бранковић I*, Београд 1880, 192.

²⁶ У примерима из 13-15. века које доноси Речник Француске Академије, *villes champestres* стоје насупрот привилегованих градова (*bonnes villes*), утврђених градова (*citez fermées*), и замкова (*chasteaux*): *Dictionnaire de la langue française, par É. Littré de l'Académie française I, IV*, Paris 1873-1874, s. v. *champêtre, ville*.

²⁷ Р. Engel, *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary, 895-1526*, London-New York 2001, 244-245, 250-257, 262-264.

²⁸ *Лексикон српског средњег века*, ed. С. Ђирковић и Р. Михаљчић, Београд 1999, s. v. *варош* (С. Ђирковић), *град* (Ј. Максимовић), *трг* (Д. Ковачевић-Којић).

²⁹ М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 699. Осим у Смедереву, деспот је често боравио и на својим угарским поседима.

³⁰ Босански краљ је повељом потврдио и поседе које су Ратковићу након смрти деспота Лазара даровали деспотица Јелена и деспот Стефан, као и оне које му је сам дао: F. Rački, *Prilozi*, 156; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 537-538.

У време када је босански краљ издао Ратковићу ову повељу, Турци су већ освојили највећи део српске државе. Након пада Смедерева јуна наредне године, Османлије су на територији северне Србије формирале Смедеревски санџак. Једна од нахија тога санџака била је и Некудимска нахија, која је постојала до треће деценије 16. века. Њена територија је између 1523. и 1528. године прикључена нахији Ломница.³¹ Село Некудим је у време првог сачуваног пописа Смедеревског санџака из 1476. године припадало санџакбеговом хасу и бројало је 12 кућа.³²

*

Из свега наведеног произилази нешто потпунија слика о Некудиму него што је то раније био случај. Будући да се налазило на комуникацијски значајној тачки, где се укрштало више важних путних праваца,³³ некудимско утврђење је извесно подигнуто знатно пре првог документованог помена из 1389. године. Из истих разлога, у Некудиму се развио и трг, а захваљујући лепом крајолику погодном за лов, како је то приметио Брокијер, у овом месту настала је и владарска резиденција. У каквом су односу формирање насеља и успостављање владарског боравишта у Некудиму не може се на основу расположивих података закључити, али је постојање двора на коме су боравили највиши дужносници и походили га страни изасланици, свакако повољно утицало на развој насеља. Ипак, и поред тога што је Некудим имао важне елементе потребне за развој града: тврђаву као управно средиште шире области, насеље у подграђу и деспотов двор, његова урбанизација ни у време највећег значаја крајем прве трећине 15. века није била одмакла, па је према мерилима западног путника представљао трговиште. У другој половини 15. столећа Некудим је био мање село које се ничим није издвајало од других околних сеоских насеља.

Занимљиво је да Брокијер нигде не помиње тврђаву у Некудиму, иако је она постојала, видели смо, 1389. године, а сасвим сигурно и у

³¹ Х. Шабановић, *О организацији турске управе у Србији у 15. и 16. вијеку*, ИГ 3-4 (1955) 61; А. Аличић, *Турски катастарски пописи*, 16-20; Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санџак*, 46-51.

³² ВВА ТТД 16 (1476).

³³ Неколико траса Цариградског друма, путеви из долине Велике Мораве ка Руднику, ка Београду преко Авалско-космајског рударског басена, те према долини Западне Мораве преко жупа Лепенице и Борча, тј. Грузе: *Археолошки споменици II*, 109-111 (Б. Бошковић); Г. Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, Београд 1974, 96-97 (карте); О. Зиројевић, *Цариградски друм од Београда до Софије (1459-1683)*, Београд 1970, 21-30; *Историјски атлас*, гл. редактор М. Благојевић, Београд 2005, 56.

време његовог проласка 1433. године. Наиме, како је Некудим био седиште *власти*, административне јединице на челу са војводом, настале у време милитаризације државне управе за владе деспота Стефана Лазаревића, јасно је да је седиште некудимског војводе морало бити у утврђењу.³⁴ Са друге стране, тешко би се могло и претпоставити да би у време сталне турске опасности владар резидирао у месту без заштите неке тврђаве. Тако је податак о некудимској тврђави из Жигмундове повеље потврдио оно што се посредно, али са извесношћу и раније могло закључити.³⁵ Имајући у виду обавештајни карактер Брокијеровог путовања и његов обичај да опише или бар укратко помене активне и порушене фортификације на које је наилазио,³⁶ непостојање некудимског утврђења у његовом делу је још необичније. Можда ову противречност треба објаснити тиме да се некудимски двор није налазио унутар или у непосредној близини тврђаве.³⁷

Владарске резиденције у средњовековној Србији, нарочито у време Немањића, често нису биле смештене у утврђеним градовима или тик уз њих, али је тврђава, као безбедно склониште у случају невоље, била довољно близу (удаљена највише неколико километара) да би владар и његова породица и свита могли на време да се у њу склоне.³⁸ У измењеној војно-политичкој ситуацији, од друге половине 14. века, долази до значајних промена у организацији владарског (и властеоског) боравишта:

³⁴ М. Динић, *Власти у време Деспотовине*, Зборник ФФ 10-1 (1968) 237-244; *Историја српског народа (=ИСН) 2*, Београд 1982, 125 (М. Благојевић); А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, Београд 2006, 254-256; М. Благојевић, *Државна управа*, 296; *Лексикон*, 92-93, s. v. *Власти* (Ј. Мргић).

³⁵ Све познате власти, осим Лепеничке, назване су по граду у коме је било седиште војводе. У нашој науци већ је примећено да је и Лепеничка власт сигурно имала своју тврђаву. Можда се и та тврђава, као и жупа, звала Лепеница (или Лепенац).

³⁶ Само на подручју Србије он помиње и описује утврђења у Пироту, Извору (Б. Паланци), Нишу, Крушевцу, Сталаћу, Београду, Земуну, чак и Голубац који лично није видео: Б. Брокијер, *Путовање*, 127-135.

³⁷ Треба напоменути да и код деспотових градова Бечкерек и Бечеја у Угарској Брокијер не помиње утврђења, већ само вароши: *Исто*, 147-148.

³⁸ Владарско боравиште у Дежеву, на пример, било је у близини града Раса, док се комплекс дворова Штимља-Пауни-Неродимља-Породимља-Сврчин на Косову налазио недалеко од тврђаве Петрич: Ј. Калић, *Завичај Светог Саве*, Европа и Срби: средњи век, Београд 2006, 217-224; иста, *Дежево у средњем веку*, Европа и Срби, 471-480; С. Ћирковић, *Владарски двори око језера на Косову*, Зборник МС за ликовне уметности 20 (1984) 67-82; М. Поповић, *Владарско боравиште Стефана Немање у Расу*, Стефан Немања - Свети Симеон Мироточиви, историја и предање, Београд 2000, 233-245; Д. Мркобрад, *Стефан Немања и традиција рашког епископског средишта*, Стефан Немања - Свети Симеон Мироточиви, 249-255.

двор се са слободних неутврђених простора сели у оквире бедема, структурално се претварајући у замак. Утврђени дворови смештени у градска насеља постају праве сталне престонице (Београд, Смедерево).³⁹ Уз замкове као трајнија боравишта владара, постојали су и даље, барем до 1439. године, и неутврђени дворови старог типа, са рефугијумом у близини.⁴⁰ Ипак, када је средњовековни Некудим у питању, без детаљних археолошких истраживања не може се утврдити ни његова топографија, нити однос између тврђаве, двора и вароши.

У атару села Придворице, Церовац и Водице, у долини Јасенице југозападно од Смедеревске Паланке, констатовано је неколико локалитета са траговима старих грађевина. Милан Ђ. Милићевић бележи почетком последње четвртине 19. века да се потес Јабучар између река Кубршнице и Јасенице (северно, односно североисточно од села Придворице) „до скоро“ звао Некудим, и да се спахија села Придворице пре ослобођења Србије звао некудимски спахија. Ту се налазила и стара црквица и гробље. Милићевић преноси и занимљиво локално предање да је „*Јерина била донела камен да на месту Некудима зида град*“, али да се после одлучила за Смедерево. Он даље наводи да су сељаци још 1828. године „од тога *Јерининог камена*“ са Некудима, и од оног са поменуте црквине, градили церовачку, паланачку и осипаоничку цркву.⁴¹ Традицију да је на Јабучару, на имању породице Стошић, била црквица Придворица и да се ту налазио и средњовековни Некудим доносе и Боривоје Дробњаковић и Јован Ердељановић.⁴² На том локалитету било је камења, „изгледа од неког старог града“, како је констатовала Зора Симић-Миловановић средином прошлог столећа.⁴³

Поред овог локалитета на имању Стошића, познатог и као „Азањска воденица“, и са јужне стране села Придворице, на „Ристића брегу“ при копању се наилазило на камење, односно на темеље старих грађевина.⁴⁴ У источном делу атара суседног села Церовца, према Придворици, на

³⁹ С. Ћирковић, *Двор српских владара: од утврђења до градског насеља*, Работници, војници, духовници, Београд 1997, 430-434; М. Поповић, *Замак у српским земљама позног средњег века*, ЗРВИ 43 (2006) 194-201.

⁴⁰ На пример, Бело Поље недалеко од града Борча у Грузи, рудничка Сребрница, и други: М. Динић, *Област централне Србије*, 61-62; М. Поповић, *Замак*, 200.

⁴¹ М. Милићевић, *Кнежевина Србија*, 164.

⁴² Б. Дробњаковић, *Јасеница*, 342; Ј. Ердељановић, *Етнолошка грађа о Шумадинцима*, Српски етнографски зборник 64, Београд 1951, 62-63, овај локалитет код кућа Стошића назива Змијарник. Он прецизира и да су часна трпеза и олтар те старе цркве однети у осипаоничку цркву.

⁴³ *Археолошки споменици II*, 86-87.

⁴⁴ И. Здравковић, *Истраживање*, 71-72.

локалитету Црквине откривено је више тесаних камених профила, па има мишљења да ту треба лоцирати Некудим. Коначно, и на локалитету Видова вода у атару села Водице источно од Придворице постојали су трагови једне веће грађевине, за које се у народу сматрало да представљају остатке манастира Некудима из времена кнез Лазара, односно деспота Стефана. Сондажна археолошка истраживања из 1989. године нису, међутим, открила темељне остатке овог некадашњег манастира или цркве.⁴⁵

Приликом разматрања наведених локалитета треба имати у виду да су, поред Некудима, и Придворица, Церовац и Водице средњовековна насеља. Церовац је, како је речено, био у поседу прво великог челника Радича, а потом великог логотета Стефана Ратковића,⁴⁶ док су 1476. године била убележена два села, Горњи и Доњи Церовац. У Доњем је тада било осам домаћинстава, од тога једно удовичко, док је Горњи Церовац насељавало седам породица (од којих такође једна удовичка). Исте године село Придворица, које је, као и село Некудим, припадало хасу смедеревског санџакбега, бројало је 11 потпуних домаћинстава и једну удовичку кућу, док је село Водице било без становника.⁴⁷ Неки од разматраних локалитета у атарима данашњих села могли би стога да представљају остатке тих старих насеља, а не трагове Некудима. Ово, као и предање које конкретно везује Некудим за потес Јабучар, упућују да језгро Некудима, владарски двор и/или тврђаву треба тражити на том месту. Назив Некудим могао је обухватати и нешто шири простор и објекте на њему: топоним Придворица, документован у другој половини 15. века, јасно указује на органску везу овог насеља са владарским двором.⁴⁸

⁴⁵ *Археолошки споменици II*, 190; И. Здравковић, *исто*, 70-71; М. Цуњак, *Пробна археолошка истраживања у Водицама*, Гласник Друштва конзерватора Србије 15 (1991) 43-44; Д. Радовановић, *Археолошка налазишта са сакралним садржајем на подручју Подунавског и Браничевског округа*, Споменици Смедеревља и Браничева 1, Смедерево 1997, 249.

⁴⁶ М. Динић, *Област централне Србије*, 60, примећује да није јасно да ли се у обе повеље помиње исто село, јер би по првој изгледало да је Церовац предео у коме се налазило село Халае.

⁴⁷ ВВА ТТД 16 (1476).

⁴⁸ Иако се у литератури често узима да име села долази од придворне цркве, што сугеришу и наведена предања, треба имати у виду да средњовековни термин *придворци* означава категорију зависног становништва у селу које је најближе двору (центру) неког властелинства: *Лексикон*, s. v. *Придворци* (М. Благојевић).

*

Како је већ речено, на основу средњовековних извора није могуће одредити територију и границе Некудимске власти. Извесно је да се ова *власт* на северу граничила са Смедеревском влашћу, на југу са Лепеничком влашћу, а на западу, односно југозападу са Островичком влашћу. Некудимска власт се на исток протезала вероватно до Велике Мораве, али није познато која се власт налазила на десној обали ове реке. Са територије Браничева зна се само за „Голупску“ (тј. Голубачку) власт, али се може претпоставити да је између ње на северу и Петрушке власти на југу постојала бар још једна власт, вероватно са средиштем у граду Ждрелу.⁴⁹ Не може се утврдити у којој се мери поклапају територије некадашњих власти са османским нахијама из друге половине 15. столећа, али околност да је неколико нахија имало исте називе као и власти (Лепеничка, Островичка, Некудимска, Петрушка)⁵⁰ упућује на закључак да су старе управне јединице бар у извесној мери послужиле као основ за образовање нових, османских.

Иако, дакле, нема основа за тврдњу да су Некудимска власт и Некудимска нахија нужно обухватале исту територију, од користи може бити увид у простор на коме се налазила ова потоња. У нахији Некудим 1476. године пописано је 46 села и седам мезри (сејалишта, односно селишта). Судаћи према положају оних несумњиво убицираних топонима, нахија је обухватала углавном подручје данашње географске области Јасенице. На северу се Некудимска нахија пружала до доњег тока река Јасенице и Кубршнице, где се граничила са нахијом Кучево. Источна граница нахије, према Браничевском субашилуку, односно нахијама Ждрело и Ресава, била је Велика Морави. На југу се Некудимска нахија граничила са Лепеничком нахијом, изгледа на реци Рачи, док је на југозападу Некудиму припадала и долина речице Трнавe, десне притоке Јасенице. На западу је њена територија обухватала горњи ток реке Кубршнице, допирући до подножја Венчаца и Букуље. На тој страни, нахија Некудим граничила се са Островичком нахијом, којој је припадао и горњи ток реке Јасенице.⁵¹ За

⁴⁹ А. Крстић, *Кучево и Железник*, 149-150; исти, *Први османски дефтери као извор за историјску географију средњовековног Браничева*, Браничевски гласник 3/4 (2006) 105-106.

⁵⁰ ВВА, ТТД 16 (1476); М. Динић, *Власти*, 237-244; *Лексикон*, 92-93, s. v. *Власти* (Ј. Мргић); Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санџак*, 46.

⁵¹ ВВА, ТТД 16 (1476). Изношење детаљнијих података о насељима Некудимске нахије из друге половине 15. века и њихово убицирање превазилази обим овог рада.

неколико насеља у дефтеру из 1476. године стоји да припадају Жабарима, али је вероватније да се не ради о посебној нахији, већ само о прецизнијем одређивању положаја села у односу на веће насеље, трг Жабари (код Тополе). Такав начин лоцирања сеоских насеља према пазарном месту, а не према припадности нахији среће се на више места у овом попису.⁵²

Завршавајући разматрање о Некудиму и Некудимској власти, морамо да поменемо и средњовековни манастир Копорин, који се налази десетак километара југоисточно од села Придворице. Традиција манастир, првобитно посвећен Светим Арханђелима, везује за деспота Стефана Лазаревића. Данас је Копорин један од центара култа посвећеног овом владару, јер су остаци скелета мушкарца откривеног у гробу у југозападном делу наоса, старог око 50 година и рањаваног за живота, препознати као мошти деспота Стефана. Оваква идентификација оспорена је од дела стручне јавности. Према најновијим истраживањима Копорина, манастирска црква својом величином и архитектонско-уметничком концепцијом не одговара владарској задужбини, па би ктитора овог манастира требало тражити међу властелом деспота Стефана Лазаревића. Мошти приписане деспоту Стефану могле би тако припадати ктитору манастира (положај гроба одговара уобичајеном положају ктиторског гроба). Можда је ктитор Копорина нека од личности повезаних са Некудимском влашћу.⁵³

⁵² ВВА, ТТД 16 (1476); Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санџак*, 48.

⁵³ М. Радујко, *Копорин*, Београд 2006, 31-55, са прегледом свих мишљења и литературом о питању ктитора и времена настанка Копорина.

Приликом археолошких истраживања цркве манастира Ресаве 2006. године откривена је гробница уз јужни зид западног травеја наоса. У њој су пронађени земни остаци за које је ДНК анализом установљено да припадају сину кнеза Лазара: Г. Симић, Д. Тодоровић, М. Брмболић, Р. Зарић, *Манастир Ресави*, Београд 2007, 44-48.

Aleksandar Krstić

THE CITY OF NEKUDIM AND NEKUDIM'S COUNTY (VLAST)

Summary

In the sources from the late 14th and mid-15th centuries, Nekudim is mentioned as the fort, settlement, and residence of Serb rulers, Despots Stefan Lazarević and Đurađ Branković. The earliest and hitherto unknown information about the Nikodim fort (castrum Nicodem) comes from a 1389 Charter of the Hungarian King Zsigmond. Nekudim was located near the village of Pridvorice, Southwest of Smederevska Palanka, and during the reign of the despots was the center of the military-administrative county (Nekudim's «vlast»). Following the Ottoman conquest of Serbia in 1459, the Nekudim nahia was formed, while the settlement Nekudim itself was a smallish village — in 1476, it consisted of 12 houses.